

MARIAN WOLSKI (Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie)

 <https://orcid.org/0000-0001-6633-9929>

O przejęciu przez bożogrobców z Przeworska parafii w Urzejowicach w diecezji przemyskiej

Zarys treści: Przeworski konwent zakonu bożogrobców w ciągu XV w. znacznie powiększył stan swego posiadania zarówno o nieruchomości ziemskie, jak i kościoły parafialne położone w ziemi przemyskiej. Bliższa analiza okoliczności wejścia w posiadanie owych nabytków pokazuje, że były one wynikiem sfalszowania dokumentów donacyjnych. Rutynowo preparowano je po śmierci rzekomych donatorów, a niejednokrotnie także ich synów, tak aby niemożliwa była konfrontacja z wystawcą lub osobami świadomymi ich rzeczywistej woli. Taki scenariusz został zrealizowany w Rudołowicach, Tuligłowach oraz Urzejowicach.

Abstract: The Przeworsk convent of Canons Regular of the Holy Sepulchre substantially extended its possessions during the 15th century, including both land estates and parochial churches in the Land of Przemyśl. A closer analysis of the contexts of taking possession of those new acquisitions shows that they were the result of forged donation documents. They were routinely prepared after the death of the supposed donors, and often also their sons, so that it was not possible to confront them with the issuer of the document or persons aware of his genuine will. Such scenario was realized in Rudołowice, Tuligłowy and Urzejowice.

Słowa kluczowe: Urzejowice, Przeworsk, bożogrobcy, kościół łaciński na Rusi, herb Korczak, Derszniak

Keywords: Urzejowice, Przeworsk, Canons Regular of the Holy Sepulchre, Latin Church in Ruthenia, Korczak coat-of-arms, Derszniak

Działalność zakonu bożogrobców w ziemi przemyskiej była już niejednokrotnie przedmiotem dociekań naukowych¹. Pośród wielu pozytywnych wniosków dotyczących ich aktywności duszpasterskiej zauważono jednak, że od samego początku swojej obecności w Przeworsku bożogrobcy dążyli do poszerzenia swego stanu posiadania, niepokojąco często na podstawie sfalszowanych dokumentów. Dotyczy to kościołów w Leżajsku²,

¹ W. Dworzaczek, Leliwici Tarnowscy. Z dziejów możnowładztwa małopolskiego. Wiek XIV-XVI, Warszawa 1971, s. 136-137; J. Kłoczowski, Zakony w diecezji przemyskiej obrządku łacińskiego w XIV-XVIII wieku, *Nasza Przeszłość* 43, 1975, s. 34; T.M. Trajdos, Miechowici na ziemi przemyskiej za panowania Władysława II Jagiełły, *Folia Historica Cracoviensia* 4-5, 1997-1998, s. 93-97; G. Klebowicz, Organizacja parafialna diecezji przemyskiej obrządku łacińskiego w XIV-XVI wieku, Lublin 2013, s. 98, 284-285.

² P. Pękałski, O początku, rozkrzewieniu i upadku zakonu XX. Kanoników Stróżów św. Grobu Jerozolimskiego, Kraków 1867, s. 79; Z. Pęcowski, Miechów. *Studia*

Rudołowicach i Tuligłowach³ oraz Giedlarowej⁴, a także wsi Świętoniowa⁵. Wśród owych „nabytków” są także podprzeworskie Urzejowice, pozyskane przez bożogrobców, wedle zgodnej opinii literatury przedmiotu, w 1411 r. Badacze nie są jednak zgodni, co było przedmiotem nadania dla konwentu – kościół, parafia czy też prawa patronackie⁶. Bliższa analiza źródeł wywołuje jednak wątpliwość, czy wolą fundatorów w ogóle było przekazanie im czegokolwiek z wyżej wymienionych.

Kościół urzejowski ufundowany i uposażony został przez Jana (Iwanka)⁷ oraz Mikołaja (Seńka) z rodu Korczaków oraz ich matkę Stachnę w centrum ich kom-

z dziejów miasta i ziemi miechowskiej do roku 1914, Kraków 1967, s. 351; W. Dworzaczek, Leliwici, s. 234; J. Kłoczowski, Zakony, s. 30, 34; T.M. Trajdos, Miechowici, s. 67-69; S. Szczur, Dzieje Leżajska do roku 1524, w: Dzieje Leżajska, Leżajsk 1996, s. 97; M. Starna wska, Między Jerozolimą a Łukowem. Zakony krzyżowe na ziemiach polskich w średniowieczu, Warszawa 1999, s. 100-101; J. Półwiartek, Zabezpieczenie materialne fary leżajskiej, w: Dzieje Leżajska. Leżajsk od najdawniejszych czasów do 1944 roku, Leżajsk 2003, s. 616-617; W. Bukowski, Miechów – klasztor, w: Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu, cz. IV, Kraków 2006-2014, s. 394, 419; G. Klebowicz, Organizacja, s. 100, 267.

³ M. Wolski, O początkach kościoła i parafii w Tuligłowach. Przyczynek do historii struktur Kościoła łacińskiego w diecezji przemyskiej, Roczniki Historyczne 83, 2017, s. 229-252. Nieaktualne, pomijające najnowsze ustalenia odnośnie do czasu i okoliczności wejścia miechowitów w posiadanie parafii w Rudołowicach, Urzejowicach i Giedlarowej podaje w swej najnowszej pracy T.M. Trajdos, Bożogrobcy przeworscy za panowania Władysława II Jagiełły, w: Bożogrobcy przeworscy. Studia z dziejów bazyliki kolegiackiej pw. Ducha Świętego i klasztoru kanoników regularnych Grobu Bożego w Przeworsku, Przeworsk 2023, s. 43-44.

⁴ W. Bukowski, Miechów, s. 394; W. Zawitkowska, Dokument króla Władysława III dla kościoła w Giedlarowej z 1439 r. jako przykład średniowiecznego falsyfikatu, UR Journal of Humanities and Social Sciences 4 (17), 2020, s. 17-31 (tu krytyczne omówienie starszej literatury); G. Klebowicz, Parafie i wspólnoty zakonne (arch)diecezji przemyskiej XIV-XXI w., Przemysł 2020, s. 71.

⁵ T.M. Trajdos, Miechowici, s. 81-89; M. Starna wska, Między Jerozolimą a Łukowem, s. 101; M. Wolski, O początkach, s. 236.

⁶ P. Pękalski, O początku, s. 75 („Później w r. 1412 [*sic!*] Jan Ilko i Mikołaj Szenko dziedzice wsi Urzejowice blisko Przeworska leżącej **ustąpili** przełożonemu klasztoru przeworskiego **prawa podawnictwa** do parafialnego kościoła w Urzejowicach” [wyróżnienia moje – MW]); Z. Pęcowski, Miechów, s. 351 („Do zgromadzenia przeworskiego została w r. 1411 **przyłączona** parafia w Urzejowicach”); M. Tobiasz, Bożogrobcy w Miechowie (w 800-lecie sprowadzenia zakonu do Polski), Nasza Przeszość 17, 1963, s. 560 („Urzejowice, wieś pod Przeworskiem – – posiadała kościół parafialny, nad którym **prawo patronatu oddano** bożogrobcom w roku 1412”, z powołaniem na Nakielskiego, Miechovia, s. 386); T.M. Trajdos, Miechowici, s. 93 (w 1411 r. dziedzice wsi Urzejowice „wzniesli **kościół** parafialny św. Mikołaja, który **ofiarowali** prepozyturze w Przeworsku”. Opierając się na powyższych pracach, R. Skrzyński stwierdził, że: „Urzejowice. Parafia **przyłączona** do zgromadzenia przeworskiego w 1411 r.” (R. Skrzyński, Źródła archiwalne w Polsce do dziejów zakonu Bożogrobców, w: Bożogrobcy w Polsce, Miechów-Warszawa 1999, s. 203-220, tu s. 218; *tenże*, Kanonicy Grobu Bożego i ich religijny, społeczny, edukacyjny i kulturowy wkład w rozwój mieszkańców ziem polskich w średniowieczu, Lublin 2015, s. 127, 130, 406, 440); ustalenia te powtórzył G. Klebowicz, Organizacja, s. 99, 293-294.

⁷ Zob. niżej, przyp. 17.

pleksu majątkowego⁸. Procesu uposażenia tego kościoła, dokonującego się jakoby na przestrzeni lat 1411-1420, dotyczy aż pięć dokumentów, co jest absolutnym ewenementem w skali diecezji przemyskiej, ubogiej w dokumenty uposażeniowe i erekcyjne. Wszystkie wydał Stanisław Kuraś w 1970 r.⁹ Jedyne dwa z nich (z lat 1411 i 1413) zachowały się do naszych czasów w postaci samoistnych pergaminów, przy czym jeden jest ewidentnym falsyfikatem nowożytnym¹⁰. Oba zamieścił w swej *Miechovii* z 1634 r. Samuel Nakielski¹¹. Pozostałe trzy (jeden z 1416 i dwa z 1420 r.) znane są jedynie z kopii. Z nich zaś dokument biskupi z 1416 r. pojawił się w źródłach tylko jeden raz w 1485 r., po czym zniknął z przestrzeni publicznej¹². Oba zaś dokumenty z daty 1420 r. są także nieudolnymi nowożytnymi falsyfikatami¹³. Spośród owych pięciu dokumentów na uwagę w kontekście naszych rozważań zasługują zatem tylko dwa niebędące nowożytnymi falsyfikatami, to jest dokument fundacyjny z daty 1411 oraz zatwierdzający go biskupa Macieja z 1416 r. Pozostałe

⁸ Iwanko i Seńko byli niewątpliwie synami Derszniaka z Urzejowic, który w 1367 r. wspólnie z bratem Ostaszkim sprzedał Ottonowi z Pilicy swoje wsie Kosinę i Mikulińce (Каталог колекції документів Київської Археографічної Комісії 1369-1899, ред. Я.Р. Дашкевич, Київ 1971, nr 34; G. K l e b o w i c z, Organizacja, s. 275); z kolei Derszniak z Urzejowic jest bez wątpienia tożsamy z Derszniakiem (*Dircscuasco*) Dworskowiczem znanym z dokumentu z 1378 r. (Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego Bernardyńskiego we Lwowie, t. I-XXV, Lwów 1868-1935 [dalej cyt.: AGZ], tu t. VIII, nr 13; A. B o n i e c k i, Herbarz polski, t. I-XVI, Warszawa 1899-1913, tu t. I, s. 126, t. IV, s. 262). Zob. też C.C. П а ш и н, Перемишльская шляхта второй половины XIV – начала XVI века, Тюмен 2001, s. 17, oraz J. S p e r k a, Otoczenie Władysława Opolczyka w latach 1370–1401. Studium o elicie władzy w relacjach z monarchą, Katowice 2006, s. 81, 86, 169, 178, 215, 227-228; obaj powtarzają jednak za A. B o n i e c k i m, Herbarz, t. IV, s. 262, błędną filiację Derszniaków, mających jakoby pochodzić od Chodka syna Derszniaka Dworskowicza. Iwanko Derszniakowicz nie był też, jak podaje J. Sperka (s. 215), podczaszym, a następnie podkomorzym przemyskim, które to urzędy piastował jego syn, Jan Derszniak.

⁹ Zbiór dokumentów małopolskich, wyd. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, cz. I-VIII, Wrocław 1962-1975 (dalej cyt.: ZDM), tu t. V, nr 1238 (Przeworsk, 14 IX 1411), 1255 (Przeworsk, 3 VII 1413), 1275 (Przemysł, 25 V 1416 r.), 1315 (Przemysł, 9 I 1420), 1316 (Przemysł, 9 I 1420).

¹⁰ Warszawa, Archiwum Główne Akt Dawnych (dalej cyt.: AGAD), Zb. dok. perg., nr 2473 (Przeworsk, 14 IX 1411), 2483 (Przeworsk, 3 VII 1413). Drugi z tych dokumentów został oblatowany w księgach ziemskich przeworskich w 1603 r. (Центральний Державний Історичний Архів України Львів [dalej cyt.: CDIAUL], Przeworsk Z. 17, s. 25-27). Słusznie za falsyfikat uznał go (podobnie jak dokument z 1420 r.) wydawca S. Kuraś, a za nim W. B u k o w s k i, Miechów, s. 419-420.

¹¹ S. N a k i e l s k i, Miechovia sive promptuarium antiquitatum monasterii Miechoviensis, Cracoviae 1634-1646, s. 385-386 (Przeworsk, 14 IX 1411), 386-387 (Przeworsk, 3 VII 1413).

¹² Dokument z 1416 r. został wpisany do akt oficjała przemyskiego (Archiwum Archidiecezjalne w Przemysłu [dalej cyt.: AAP], t. 2, s. 198-199).

¹³ Oba dokumenty z daty 1420 r. znane są z kopii oblatowanych w księdze ziemskiej przeworskiej z 1610 r. (CDIAUL, Przeworsk Z. 18, s. 432-436). Wśród świadków pierwszego z nich, rzekomego oryginalnego dokumentu (*privilegium pergamenium – cum apensione sigilli*) uposażeniowego, występuje m.in. podkomorzy przemyski Jan Derszniak, syn Jana/Iwanka (pierwszego z fundatorów, tutaj nazwanego Iwaszkciem), który w rzeczywistości sprawował urząd podkomorzego dopiero od 1448 r. – Urzędnicy województwa ruskiego XIV-XVIII wieku (ziemie halicka, lwowska, przemyska i sanocka). Spisy, opr. K. Przyboś, Wrocław 1987, nr 1865.

nie będą więc tutaj przedmiotem analizy, choć są interesujące w kontekście eskalacji roszczeń materialnych bożogrobców względem miejscowej szlachty.

Pierwszą i jak dotąd jedyną próbę kompleksowej analizy uposażenia kościoła urzejowickiego podjął Tadeusz M. Trajdos. Niestety, traktując poważnie wszystkie wspomniane dokumenty z lat 1411-1420, wpadł w pułapkę zastawioną niegdyś przez fałszerzy¹⁴. Jego ustalenia przyjęte zostały w późniejszej literaturze przedmiotu¹⁵.

Dokument z 14 IX 1411 r. zachowany do naszych czasów jest, jak wspomnieliśmy wyżej, w postaci piętnastowiecznego pergaminu. Znany jest ponadto z czterech kopii z lat 1485, 1591, 1707 oraz z XVIII w., a także dwóch edycji, jednej staropolskiej i drugiej współczesnej, naukowej (publikuję go w Aneksie nr 1). Pochodzi z dawnego archiwum bożogrobców w Miechowie. Został spisany na pergaminie piśmem wskazującym wyraźnie na drugą połowę XV w., a uwierzytelniony został wtórnie przywieszoną na pergaminowym pasku nowożytną pieczęcią, wyciśniętą w czerwonym wosku, w starszej woskowej miseczce. Pieczęć wydaje się przewieszona, gdyż pasek został przecięty i wtórnie zszyty niemi pod pliką (tak że szew nie rzuca się w oczy). Dokument nie posiada żadnych interpolacji ani innych ingerencji w tekst. Na odwrociu brak jest adnotacji o oblatkach, istnieją natomiast noty średniowieczne i nowożytne odnoszące się do jego dyspozycji, błędnie zresztą interpretowanej, jako *incorporacio ecclesie – ad presentacionem prepositi in Przeworsko*. Na środkowym złożeniu, pod późniejszym nowożytnym napisem istnieje inny mocno wyblakły tekst: *Anno D(omi)ni 1535 [...] feria secunda p(ost) Conductus Paschae [?] per reveren(dum) d(omi)um Jacobum de Thicini custodem ecc(les)ie Myechovien(sis)*. Dokument posiada też staropolskie i dziewiętnastowieczne sygnatury archiwalne. Formularz jest typowy dla dokumentów fundacyjno-uposażeniowych, choć zawiera pewne uzupełnienia, o których niżej, znamionujące ingerencję w pierwotną dyspozycję. Zakres przedmiotowy nadania nie odbiega od innych zapisów z tego czasu w diecezji przemyskiej. Lista świadków nie przynosi żadnych informacji umożliwiających ocenę autentyczności dokumentu. Występują w niej bowiem wyłącznie nieweryfikowalni

¹⁴ T.M. Trajdos, Miechowici, s. 81-89. Rozważania autora (s. 95-97) na temat szkoły w Urzejowicach, powołania wtryków, niedzielnych obiadów itd., jako zbudowane na podstawie fałszyfikatu z daty 1413 r., są bezzasadne. Trudno też potraktować poważnie inne stwierdzenia tego autora (s. 94), że „synowie Stachny czuli się Polakami”, a Urzejowice „zamieszkiwali – wyłącznie Polacy”, jako że należały do osad „tzw. kupowych owalnych”. Błędne jest też twierdzenie, że „w nadaniu 1411 r. brakowało ziemi ornej”, pleban otrzymał bowiem łącznie 1 1/4 łanu, choć w pięciu kawalkach (ćwierciach), a także jakoby „w oryginale dokumentu z r. 1411 zwrot »ad dictos agros pertinentia« stojący przy oznaczeniu »tria prata«, został wytarty, by umożliwić opuszczenie passusu o przyznaniu plebanowi gruntu ornego”. W rzeczywistości T.M. Trajdos, choć powoływał się na oryginał, korzystał jedynie z edycji S. Kurasia (ZDM V, nr 1238) i powtarza jego komentarz. Tymczasem oryginał (AGAD, Zb. dok. perg., nr 2473) nie nosi znamion wspomnianych ingerencji, ma jedynie niewielkie naturalne uszkodzenie pergaminu, niewpływające na możliwości odczytu.

¹⁵ R. Skrzyński, Kanonicy, s. 301, bezkrytycznie stwierdza, że „nadanie z 1413 r. całego »nawsia« na budowę szkoły w Urzejowicach – świadczy o wyczuleniu miejscowej wspólnoty parafialnej na rozwój intelektualny młodzieży”. Z kolei G. Klebowski, Organizacja, s. 413, 415, 419-421, 424-425, przyjmuje powstanie szkoły w Urzejowicach w 1413 r., nie odnosząc się do wiarygodności dokumentu.

innymi źródłami mieszczanie przeworscy. Budzi to jednak uzasadnioną wątpliwość, jako że wszystkie inne znane dokumenty fundacyjne kościołów z bliższego lub dalszego sąsiedztwa Urzejowic poświadczało wyłącznie okoliczne rycerstwo i plebani¹⁶.

Mimo że poszczególne redakcje tego dokumentu różnią się od siebie w zakresie dyspozycji, niektóre dość znacznie, wszystkie zdają się pochodzić od nieznanego obecnie oryginału oraz jego pierwszej oblaty dokonanej w księgach oficjalatu przemyskiego w 1485 r. (Kop. 1). Elementem je łączącym jest m.in. imię Ilko przydane błędnie, co samo w sobie wskazuje na późniejsze machinacje z tekstem, starszemu z fundatorów Janowi/Iwankowi¹⁷. Z owej oblaty z 1485 r. pobrano w różnym czasie przynajmniej trzy odpisy, z których dwa interpolowano, poszerzając za każdym razem zakres uposażenia, a następnie ponownie je oblatowano w księgach sądu ziemskiego przeworskiego (1591) i oficjalatu przemyskiego (1707).

Najstarszy z owych przekazów jest zapewne wspomniany rzekomy oryginał. Powstał on przed 1535 r., o czym przekonuje widniejąca na odwrociu adnotacja, a zapewne jeszcze w drugiej połowie XV w. (jak wskazuje też pismo). Kopia tego tekstu (*exemplar*), identyczna względem swej podstawy, przechowywana w archiwum klasztoru miechowskiego, posłużyła S. Nakielskiemu do edycji w jego *Miechovii* z lat 1634-1646. Warto zwrócić uwagę, że Nakielski na marginesie edytowanego tekstu zamieścił informację o wpisie (*inductae sunt...*) do akt ziemskich przeworskich w 1591 r. W istocie nie mógł jednak korzystać z owej oblaty ani jej podstawy, skoro przytoczył tekst w wersji zgodnej z kopią z 1485 r., bez emendacji występujących w 1591 r. Kolejną chronologicznie wersją jest właśnie wspomniana wyżej oblata w księdze ziemskiej przeworskiej w 1591 r. (Kop. 2), u której podstawy leżał wypis z akt oficjalnych (*litaere* [!] *infrascriptae ex actis actorum officialium consistorii Praemisliensis extractae*). Tekst ten zawiera wprawdzie nieznaczne ingerencje w dyspozycję, ale na tyle obszerne, że nie mogły być wprowadzone do tekstu wypisu. Jeśli rzeczywiście posiadał on znamiona urzędowego ekstraktu z księgi konsystorskiej, to musiał zostać podfałszowany już na etapie jego sporządzania w kancelarii. Niestety nie zachował się do naszych czasów w pierwotnej postaci, przez co nie jest możliwe przeprowadzenie krytyki jego znamion zewnętrznych. W późniejszym materiale źródłowym nie znajdujemy też jego dalszych filiacji. Najpóźniejsza wersja (Kop. 3), zaczerpnięta niewątpliwie również z księgi konsystorskiej z 1485 r., spisana na pergaminie (tak jak rzekomy oryginał), oblatowana została w księgach konsystorza przemyskiego w 1707 r. Zawiera on najdalej idące amplifikacje, różne jednak od tych, jakie wprowadzono w kopii oblatowanej w 1591 r. Podobnie jak

¹⁶ Uposażenie kościołów: w Rudolowicach z 21 X 1393 (ZDM IV, nr 1107), w Pantalowicach z 24 VI 1397 (ZDM IV, nr 1130), w Kosienicach z 19 VIII 1399 (ZDM IV, nr 1141), w Rokietnicy z 29 VI 1400 i 1 V 1404 (ZDM IV, nr 1148; V, nr 1172).

¹⁷ W innych źródłach występuje on konsekwentnie jako Iwanko: ZDM V, nr 1183 (1405: Iwanko *Dersniakonis*), 1275 (1416: *Johannes alias Iwanko*); AGZ VII, nr 33 (1424: *Iwanco Dersnakowicz*), 35 (1425: *Iwano de Rokitnica*), 39 (1430: *Iwanko de Horzewicze*); Codex epistolaris saeculi decimi quinti, t. III, wyd. A. Lewicki, Kraków 1894, nr 14 (1432: *Ianko Dersznak de Rokythnicza*). Ilko pojawia się też w kolejnych fałszyfikatach (ZDM V, nr 1255, 1315), choć w jednym jest wyjątkowo Iwaszko (tamże, nr 1316). Antroponim Ilko jest zdrobnieniem od imienia Eliasz i nie może być formą wprowadzoną od Iwana.

w tamtym przypadku, ingerencje w podstawowy tekst są tak daleko idące, że nie mogły być wynikiem prostych interpolacji na odpisie. Zatem i ten musiał być albo podfałszowany już w kancelarii, albo spisany na nowo przez bożogrobców. Tekst ten został następnie wciągnięty do kopiarza parafii urzejowickiej (Kop. 4) z adnotacją o jego dwukrotnym oblatowaniu w konsystorzu przemyskim w latach 1485 (co nie jest prawdą) i 1707: *Heac nos ex veteri pargamenea charta, propeque iuxta orthographiam prisci characteris, causa maioris fidei, hic transumpsimus. In cuius superficie haec quoque leguntur ab altera vacua parte: Fundacio ecclesiae in Maiori Vrżowicze et incorporacio ad conventum Miechowiensem cum presentibus in ibidem plebano proventibus. Infra in eadem superficie literarum lego: 1485 Veneris 26 Augusti libro 2do in actis consistorii Premisliensis ingrossatum*¹⁸. *Item 1707 Lunae 19 Decembris in officio consistorii generalis Premisliensis oblatum et ad acta ingrossatum, folio 219. Bl(asiu)s Stanislaus Chodzinski apostolicus notarius*¹⁹. Jak wspomniano wyżej, rzekomy oryginał zachowany do naszych czasów nie posiada w ogóle żadnych adnotacji o oblatowaniu.

Rzekomy oryginał z datą 1411 zawiera uposażenie niepokrywające się w pełni z tym, jakie opisane zostało w nominalnie późniejszym dokumencie biskupim z 1416 r. (publikowany w Aneksie nr 2), zatwierdzającym z kolei na podstawie oryginalnego dokumentu (*litteram nobilium Johannis alias Iwanko et Nicolai dicti Szeynko fratrum germanorum ac Stachne matris ipsorum de Orzowicze villa predicta – sigillo ipsorum subappenso sigillatam*), fundację i dotację urzejowickiego kościoła. Wersja z 1411 r. obejmuje bowiem elementy uposażenia, jakie nie mogły występować w oryginalnym dokumencie, gdyż były wynikiem rozwoju stosunków ekonomicznych w kompleksie majątkowym Korczaków. Są to dziesięciny z folwarków w Białobokach i Niedzwiedzy, powstałych niewątpliwie dopiero w drugiej połowie XV w. w konsekwencji rozradzania się potomków fundatorów i podziałów majątkowych. Znamienne jest też to, że dokument biskupi, w przeciwieństwie do stanowiącego jakoby jego podstawę dokumentu z datą 1411, nie zawiera jakichkolwiek informacji o związkach z konwentem bożogrobców. Skłania to do daleko idącej ostrożności oraz podjęcia szczegółowej analizy okoliczności, w jakich oba te dokumenty pojawiły się w przestrzeni publicznej.

Oba zostały oblatowane w księdze oficjała przemyskiego w 1485 r., w trakcie procesów wytoczonych w tamtejszym konsystorzu przez ówczesnego plebana urzejowickiego Mikołaja Pieczka nowemu dziedzicowi połowy Białoboków i sołtysowi w Albigowej Mikołajowi Helwigowskiemu oraz zastawnemu posesorowi Białoboków, podkomorzemu przemyskiemu Stanisławowi z Pilicy, dziedzicowi nieodległego Łańcuta. W sprawie z pierwszym z nich chodziło o dziesięcinę z ról dworskich w Białobokach, a z drugim – o czynsz z tamtejszej karczmy²⁰. Dnia 11 IV 1485 r.

¹⁸ W rzeczywistości 29 VIII 1485 r. (AAP 2, s. 221-222).

¹⁹ Wrocław, Biblioteka Ossolineum, rkps 435, k. 12v.

²⁰ Pilecki od 1483 r. trzymał w zastawie połowę Białoboków za 100 grzywien pożyczonych sołtysowi Mikołajowi na zakup tych dóbr od Ramsza z Białoboków (AGZ XIX, nr 250-252). Była to transakcja wiązana, gdyż Mikołaj dał z kolei Ramszowi w zamian młyn dolny w Albigowej z sadzawką i zagrodnikiem oraz dopłatę 200 grzywien. Dnia 20 II 1487 r. Mikołaj Helwigowski zastawił połowę Białoboków podkomorzemu lubelskiemu Ocie

Ramsz, były już wówczas (od 1483 r.) dziedzic Białoboków herbu Korczak (syn współfundatora kościoła Mikołaja Seńka), sprowadzony do konsystorza biskupiego w Przemyślu niewątpliwie przez obecnego tam wówczas plebana, przedstawivszy się jako prawowity patron kościoła urzejowickiego (*verus patronus ecclesie in Orzouicze*), oświadczył, że od ponad 40 lat dawał plebanowi, tak jak każdy dziedzic tej wsi (*et similiter quilibet heres eiusdem ville decimat et decimabat, semper sine omni intermissione*)²¹, dziesięcinę snopową i inne opłaty wynikające z przynależności parafialnej, w tym czynsz w wysokości 1/2 grzywny z własnej karczmy²². Trzy dni później pleban na poparcie swych roszczeń oblatował w księdze oficjała dokument biskupa przemyskiego Macieja z daty 25 V 1416 r. (Aneks nr 2), zatwierdzający uposażenie kościoła urzejowickiego, w tym 1/2 grzywny czynszu z karczmy w Białobokach²³. Z kolei 29 VIII 1485 r. wpisany został do tej samej księgi dokument fundacji i uposażenia kościoła z daty 14 IX 1411 r. (Aneks nr 1)²⁴.

Istotą sporu z Pileckim musiała być odmowa uiszczania czynszu z karczmy stojącej w części wsi trzymanej przezeń w zastawie. Powodem zaś odmowy był zapewne fakt istnienia we wsi więcej niż jednej karczmy i wątpliwość, czy każda z nich obciążona jest czynszem na rzecz plebanów w pełnej wysokości, czy tylko w odpowiedniej części. Zeznanie byłego dziedzica Ramsza było więc konieczne ze względów procesowych, ale i z powodu niejednoznaczności dokumentu biskupa Macieja we fragmencie odnoszącym się do owego czynszu: *unam marcam censualem, mediam*

z Pilicy, zapewne nie mając środków na zwrot pożyczki zaciągniętej u jego brata Stanisława (AGZ XIX, nr 324). Drugą część Białoboków kupił w 1496 r. Jan z Pilicy wojewoda ruski oraz starosta przemyski od Jakuba Bireckiego za 400 grzywien (AGZ XIX, nr 565). Obie części kupił następnie w 1510 r. Wojciech Starzechowski: jedną od starosty kamienieckiego Stanisława Lanckorońskiego za 500 zł węgierskich, a drugą od szlachetnego Macieja Madeja sołtysa z Albigowej, siostrzeńca Mikołaja Helwigowskiego, za 300 grzywien (CDIAUL, Przeworsk Z. 4, s. 506-508). Ramsz z Białoboków nie był przedstawicielem rodziny Ramszów z Oleszyc i Cieszacina Wielkiego herbu Działosza. Imię Ramsz było dość rozpowszechnione na terenie Rusi Czerwonej. T.M. Trajdos, Miechowici, s. 94, błędnie oddaje to imię jako „Rąpsz”.

²¹ W 1445 r. Mikołaj Seńko przekazał jednemu z synów, Janowi Barzemu, zarząd swymi dobrami, tj. częścią Urzejowic, Urzowiczkami oraz Białobokami. Dopiero po jego śmierci miały nastąpić działy (AGZ XIII, nr 2597). Ramsz objął więc Białoboki dopiero po śmierci ojca, która nastąpiła pomiędzy 1450, a 1454 r. (AGZ XIII, nr 4274, 4388).

²² AAP 2, s. 197 (11 IV 1485).

²³ AAP 2, s. 198-199. S. Kuraś podaje błędną datę wpisu 17 III (ZDM V, nr 1275).

²⁴ AAP 2, s. 221-222. S. Kuraś podaje błędną datę wpisu 11 VIII (ZDM V, nr 1238). Pisarz konsystorski zanotował przy okazji bardzo ważną uwagę dotyczącą przywieszzonej do dokumentu pieczęci: *Sigillum vero eiusdem fuit appensum in pensula pergameni et clenodium de nigra cera fuit impressum, quod propter invidiam vetustatem legi non potuit seu agnoscere, quidam tamen asseruerunt, quod os canis de cipro erectum in clenodio apparebat*. Obecnie do dokumentu przywieszona jest nowożytna pieczęć z wyciśniętym w czerwonym wosku herbem Korczak i literami S. B. Warto też odnotować inną nieścisłość dotyczącą tego środka uwierzytelniającego. Otóż w dokumencie czytamy: *Sigilla nostra sunt appensa*, co odpowiadałoby liczbie wystawców dokumentu, tymczasem przywieszona jest tylko jedna pieczęć i w pluce brak nacięć po kolejnych. Z kolei w dokumencie biskupa z 1416 r. zapisano o przedłożonym mu dokumencie z 1411 r., że został opieczętowany jedną pieczęcią wystawców: *sigillo ipsorum subappenso* (AAP 2, s. 198).

*marcam videlicet in Orzouicze et mediam marcam in Bialoboki de tabernis provenientem. Można go bowiem interpretować jako 1/2 grzywny łącznie z wszystkich karczem w Białobokach. Wykładnię taką potwierdza polubowny wyrok wydany w tej sprawie 19 IX 1485 r. przez arbitrow: *modernus plebanus in Orzouicze – – et sui omnes successores secundum suum fundacionis et donacionis privilegium debent respicere, exigere et extrahere censum annuum – – super omnibus tabernis in villa Bialoboky – –, in casu vero, quo una sola taberna in prefata villa Bialoboky fieret, nihilominus plebanus – – in eadem taberna una suum censum habebit*²⁵.*

Dwa lata później, również w wyniku ugody, zakończył się drugi proces wytoczony przez plebana wspomnianemu już sołtysowi Mikołajowi, jako dziedzicowi w Białobokach, o dziesięcinę snopową z tamtejszych ról dworskich, nadaną jakoby kościołowi przez dawnych fundatorów i panów dziedzicznych (*per fundatores et dominos olim hereditarios prefate ecclesie et plebanie in Horzowicze donate*)²⁶. Rozjemcy, wśród nich Jakub Birecki, współdziedzic Białoboków (dopiero od lat pięćdziesiątych XV w.), na podstawie przedstawionych dokumentów orzekli, że dziesięcina ze spornego półłanku koło dworu należy się plebanom zgodnie z przywilejem uposażeniowym; jeśli będzie uprawiał go kmieć, wówczas winien oddawać *annonam* (tu: meszne)²⁷; jeśli zaś łan zostałby wykupiony przez dziedziców, wówczas ma być z niego oddawana dziesięcina snopowa. Podstawą owego wyroku były niewątpliwie wspomniane wyżej dokumenty i zeznanie Ramsza. Wiadomość o dziesięcinach z Białoboków i Niedźwiedzy znalazła się jednak w dokumencie z 1416 r. w miejscu zdradzającym ingerencję w treść dyspozycji: *necnon decimis post araturas ipsorum in utraque Orzouicze cum mensalibus et annonis in utraque Orzouicze, ut premisum est, in Niedzwedza, in Bialoboky, cum decimis, mensalibus et annonis, prout in dicta littera eorundem plenius continetur*²⁸. Brak jej natomiast w dokumencie z 1411 r., na który powołuje się tenże dokument biskupi – wtedy mowa jest tylko o dziesięcinie z ról dworskich w Urzejowicach i Urzowiczkach (dziś południowa część Żurawiczek)²⁹: *nostra post aratra in utraque Orzowicze*; odpowiada to niewątpliwie realiom panującym w początku XV w., kiedy ani Niedźwiedza, ani też Białoboki nie posiadały jeszcze odrębnych dworów i folwarków³⁰.

Dokument z 1416 r., mimo iż nominalnie późniejszy, został okazany w sądzie biskupim jako pierwszy. Krytyka wewnętrzna (jako że nie jest znany w oryginale) nie budzi większych wątpliwości co do jego autentyczności. Reprezentuje on typ

²⁵ AAP 2, s. 229-231 (19 IX 1485).

²⁶ AAP 2, s. 325-326 (17 XI 1487).

²⁷ W XVI w. kmiecie z Białoboków oddawali plebanom w Urzejowicach jako meszne po jednej kłodzie pszenicy i owsa z każdego łanu (CDIAUL, Przeworsk Z. 36, s. 455, 457).

²⁸ AAP 2, s. 198-199.

²⁹ W wizytacji biskupa Sierakowskiego z 1744 r. wyraźnie zapisano, że Urzowiczki nazywane są inaczej Żurowiczkami (AAP 167, k. 14v: *villa Urzowiczki aliter vocata Żurowiczki*).

³⁰ Fakt późniejszego zorganizowania folwarków w Białobokach i Dembowie słusznie podniósł T.M. Trajdos, Miechowici, s. 95-96, w odniesieniu do falsyfikatu datowanego na 1420 r. Nie uwzględnił jednak folwarku w Niedźwiedzy, również o późniejszej metryce. T.M. Trajdos, Bożogrobcy, s. 69, bezpodstawnie stwierdza, że „snopy z tamtejszego [z Urzejowic] folwarku dowożono wprost do stodoły probostwa w Przeworsku”.

dokumentu poświadczeniowego, wystawianego przez samego biskupa bez udziału kapituły katedralnej. Zaczyna się od słów *Mathias Dei gracia*, a pieczętowany był tylko pieczęcią biskupa³¹. Niepokojący, choć niedeprecjonujący, wydaje się fakt przedstawienia go do zatwierdzenia przez miejscowego plebana, nie zaś żyjących jeszcze wówczas fundatorów. Dokument został najpewniej podfałszowany w miejscu odnoszącym się do świadczeń dziesięcinnych z Niedźwiedzy i Białoboków. W tym fragmencie tekst jest anachroniczny i zbyt nachalnie powtarza raz już wymienione zobowiązania. Dyspozycja została zapewne poszerzona na potrzeby toczącego się właśnie procesu o świadczenia dziesięcinne z folwarków w obu tych wsiach, odpowiadające realiom z drugiej połowy XV w. Zakres pozostałego uposażenia pokrywa się z tym opisanym w dokumencie z 1411 r. z wyjątkiem braku informacji o prawie plebana do założenia sadzawki, które z kolei występuje w dokumencie z datą 1411. Dużo ważniejszy jest natomiast brak jakiegokolwiek wzmianki o przekazaniu kościoła konwentowi bożogrobców w Przeworsku, co niewątpliwie powinno było zostać odnotowane jako niezwykle istotna informacja³². Z uwagi więc na zupełny brak odwołań do bożogrobców, w tym właśnie dokumencie jesteśmy skłonni upatrywać przekazu najbliższego woli i zamierzeniom fundatorów. Dokument biskupa Macieja nigdy więcej nie został użyty ani też jego odpisy nie zachowały się w aktach parafii czy w formie oblaty w księgach sądowych. Nie został też opublikowany przez Nakielskiego. Najpewniej więc był on z punktu widzenia bożogrobców nieprzydatny lub wręcz niepożądany³³. Właśnie brak stwierdzenia o inkorporacji do klasztoru przeworskiego był zapewne owym „defektem”, który spowodował zniknięcie dokumentu z przestrzeni publicznej. To zaś dodatkowo przekonuje o jego autentyczności.

Jak wspomniano wyżej, w trakcie procesu plebana Mikołaja z podkomorzym przemyskim, dopiero po upływie ponad czterech miesięcy od oblaty pierwszego dokumentu, został wpisany do ksiąg oficjała przemyskiego dokument uposażeniowy z daty 1411. Opisany w nim zakres uposażenia jest węższy od zawartego w dokumencie biskupim, nie obejmuje bowiem dziesięcin z folwarków w Białobokach i Niedźwiedzy, natomiast zawiera znacznie ważniejsze uregulowania. W dwóch miejscach komunikuje mianowicie związki kościoła z bożogrobcami. Raz, gdy mowa jest o inkorporowaniu go do klasztoru przeworskiego wraz z prawem patronatu: *ecclesiam in dicta Orzouicze nostra hereditate pro monasterio Mechouiensis dyocesis Cracouiensis ad laudem Cunctipotentis et ad honorem b. Nicolai pontificis gloriosi ac ad collacionem monasterii ordinis b. Augustini in Przeworzsko – – damus et effectualiter assignamus construendam et temporibus perpetuis possidendam*. Drugi raz, przy końcu dyspozycji, w miejscu odnoszącym się do wyboru kandydata na plebana:

³¹ Znamy jedynie trzy takie dokumenty (ZDM IV, nr 1132, V, nr 1275, 1316 – fałszyfikat), przy czym ten pierwszy jest wbrew twierdzeniu wydawcy wyrokiem w sprawie wykonywania praw patronackich przez dziedziców, nie zaś zatwierdzeniem nadania.

³² Nie ma w nim też żadnego odwołania do dokumentu z daty 1413 i zawartych w nim amplifikacji uposażenia. Fakt ten wystarczy za wszystkie inne do zdezawuowania wiarygodności owego fałszyfikatu.

³³ Podobnie zapewne postąpili miechowici ze sfabrykowanym przez siebie dokumentem Spytka Jarosławskiego z daty 1428, dotyczącym Świętoniowej, który przepadł po transumowaniu go przez oficjała przemyskiego (T. M. T r a j d o s, Miechowici, s. 87).

*Eciam volumus, quod quicumque dicte nostre ecclesie rector fuerit eligendus seu eligi debuerit, ut hoc fiat cum scitu et licentia domini prepositi in dicta Przeworzsko*³⁴.

W pierwszym fragmencie wyrażona więc została wola przekazania kościoła klasztorowi w Michowie z prawem patronatu dla konwentu przeworskiego, tymczasem w drugim wyrażnie mowa jest o kościele należącym do Korczaków (*nostra ecclesia*) oraz wyborze kolejnych plebanów jedynie za wiedzą (*scitu*) oraz pozwoleniem (*licentia*) prepozyta przeworskiego, które należy tutaj rozumieć jako zgodę przełożonego na oddalenie się kandydata z klasztoru. Drugi więc fragment stoi w logicznej sprzeczności z pierwszym. Gdyby bowiem istotnie nastąpiła inkorporacja kościoła do klasztoru przeworskiego i cesja praw patronackich (*ad collacionem damus*), wówczas zbyteczne byłyby jakiegokolwiek uregulowania dotyczące procesu wyboru i delegowania kandydata na wakującą parafię. Sformułowanie zaś: *effectualiter assignamus construendam*, sugeruje, że to konwent przeworski miałby dopiero wznieść kościół, względnie dokończyć jego budowę³⁵.

Z przywołanych wyżej źródeł wyłania się zatem różny od przyjętego w literaturze obraz uposażenia kościoła urzejowickiego, jak i uprawnień patronackich nad nim. Synom Mikołaja (Seńka), współfundatora kościoła, uprawnienia te przysługiwały wiele dziesięcioleci po rzekomym ich przekazaniu bożogrobcom w 1411 r. Ramsz z Białoboków wystąpił w 1485 r. w konsystorzu przemyskim jako patron (*verus patronus*), a jego brat Aleksander, zmarły najpewniej w tym samym roku, został pochowany pod kościołem, co było istotnym elementem uprawnień patronackich³⁶. Natomiast Derszniakowie, potomkowie starszego z fundatorów, w świetle zachowanych źródeł nie korzystali z tych praw. Co więcej, w 1480 r., dzieląc się dobrami, nie wspomnieli nawet o patronacie urzejowickiego kościoła, choć wymienili analogiczne uprawnienia do kościoła w Rokietnicy³⁷. Nie można więc wykluczyć, że z jakichś powodów wcześniej zaprzestali ich wykonywania.

Wydaje się więc prawdopodobne, że dokument datowany na 1411 został spisany po 1416 r., może nawet znacznie później, dopiero na potrzeby toczącego się procesu, czyli pomiędzy kwietniem i sierpniem 1485 r. Można też domniemywać, że w kwietniu 1485 r., w momencie rozpoczęcia procesu w konsystorzu przemyskim, pleban urzejowicki dysponował jedynie dokumentem biskupim z 1416 r. oraz ewentualnie oryginalnym dokumentem fundacyjnym, jednak w brzmieniu znacznie mniej korzystnym z punktu widzenia bożogrobców, np. rezerwującym prawo patronatu dla potomków fundatorów. W ciągu następnych miesięcy musiano więc sprokurować „właściwy” dokument fundacyjny z 1411 r., spełniający już oczekiwania zarówno plebana, jak i przeworskiego konwentu. Najpewniej wykorzystano przy tym

³⁴ Aneks nr 1.

³⁵ Tak zresztą był ten fragment później interpretowany. W aktach parafii Urzejowice zanotowano w XVIII w., że w 1411 r.: *Neque enim istud (templum), ut ex litteris erectionis perspicuum est, paratum perfectumque sub id temporis [!] erat* (Wrocław, Biblioteka Ossolineum, rkps 435, k. 12v).

³⁶ W. A b r a h a m, Początki prawa patronatu w Polsce, Lwów 1889, s. 32; P. L a n d a u, Ius patronatus. Studien zur Entwicklung des Patronats im Dekretalenrecht und der Kanonistik des 12. und 13. Jahrhunderts, Köln-Wien 1973, s. 56.

³⁷ AGZ XVIII, nr 1434.

nieznany nam dziś oryginał. O braku poszanowania dla woli fundatorów, skutkującym kolejnymi ingerencjami dokonywanymi przez bożogrobców w pierwotną treść dokumentu fundacyjnego, przekonuje fakt sporządzenia dwóch różnych jego wersji, znanych z oblat z lat 1591 i 1707, nie wspominając już o późniejszych fałszyfkatach³⁸. Wszystko to przekonuje, że na przestrzeni trzech stuleci kilkakrotnie ingerowano w treść pierwotnej dyspozycji fundatorów, za każdym razem w celu powiększenia uposażenia kościoła. Jak wspomniano już na wstępie, nie był to wyjątek, jeśli chodzi o działania przeworskich bożogrobców w zakresie pozyskiwania kolejnych parafii i powiększania majątku.

Z oczywistych względów wszelkie próby sfałszowania dokumentów mogły mieć miejsce dopiero po śmierci fundatorów, może nawet ich synów i wnuków, a próbom takim sprzyjała dodatkowo zmieniająca się na miejscu sytuacja własnościowa³⁹. Starszy z braci fundatorów, Jan (Iwanko), umarł po 1432⁴⁰, a niewątpliwie przed 1437 r., kiedy to jego syn Jan Derszniak (zm. 1456-1460) był już właścicielem Urzejowic, Niedźwiedzy i Dembowa⁴¹. Synowie Derszniaka w drugiej połowie XV w. zaangażowali się w powiększenie dóbr rakiennickich i najwyraźniej stracili zainteresowanie majątkiem urzejowickim, puszczając poszczególne wsie w zastaw, a w konsekwencji wyzbywając się ich trwale⁴². Z synów tych Piotr Derszniak, ostatni dziedzic Urzejowic, po ślubie z Katarzyną Odrowążówną zawartym ok. 1483 r., częściej przebywał w jej

³⁸ Obie zawierają informacje o dwóch sadzawkach zamiast jednej, a ta późniejsza z 1707 r. – dodatkowo przyznanie prawa wolnego wrębu w lasach dziedziców (*liberam item incisionem lignorum in silvis nostris pro necessitate eiusdem domus et plebenatus in Maiori Vrzcovitze et rubetorum pro reparatione sepium*), a także wymóg dodatkowej zgody nie tylko przeora, ale i kapituły klasztoru przeworskiego na delegowanie zakonnika na plebanię.

³⁹ Podobnie sugestie zostały wyrażone o okolicznościach powstania dokumentów dotyczących przekazania bożogrobcem Świętoniowej (T.M. T r a j d o s, Miechowici, s. 87) oraz praw patronackich nad kościołem w Giedlarowej (W. Z a w i t k o w s k a, Dokument, s. 17, 26-27).

⁴⁰ Codex epistolaris, t. III, nr 14 (Jarosław, 5 IX 1432).

⁴¹ AGZ XIII, nr 7177, 7191, 7218. Podkomorzy przemyski Jan Derszniak z Rakiennicy, syn Iwanka, umarł przed 21 III 1460 r., pozostawiając synów Piotra, Stanisława i Jana (AGZ XIII, nr 4433), ale po raz ostatni wzmiankowany został na urzędzie w 1456 r., a jego następcę odnotowano już w 1458 r. Derszniak mógł jednak zrezygnować z urzędu przed swoją śmiercią (Urzędniczy województwa ruskiego, nr 1865-1866).

⁴² Jeszcze w 1466 r. Derszniakowie posiadali cały tutejszy kompleks majątkowy, tj. Urzejowice, Dembów, Niedźwiedzę i Leksówkę (AGZ XIII, nr 6229). Leksówka czyli Wolica (Wolica była już w XVI w. błędnie identyfikowana z Niedźwiedzą – CDIAUL, Przeworsk Z. 11, s. 97; tak samo T.M. T r a j d o s, Miechowici, s. 94) została zastawiona w 1465 przez Elżbietę Derszniakową, wdowę po podkomorzym, za 40 grz. Maciejowi Charzewskiemu, a następnie w 1466 r. sprzedana za 120 grz. Stefanowi Świętopelkowi z Zawady i Bolestraszyc (AGZ XIII, nr 5183-5184, 5480-5481, 5875, 6046-6047, XIX, nr 365-366). Urzejowice Elżbieta zastawiła w 1466 r. za 800 grz. Jakubowi Pozewskiemu, który ustąpił zastaw Rafałowi Jarosławskiemu, a od niego odzyskała tę wieś w 1477 r. prawem bliższości córka Elżbiety, Jadwiga z Derszniaków Baltazarowa Dolińska (AGZ XIX, nr 167). Jeszcze w 1480 r. Baltazar Doliński trzymał tę wieś w zastawie za 800 zł węgierskich (AGZ XVIII, nr 1397). Wieś wróciła potem do rąk Piotra Derszniaka. Niedźwiedza została w 1474 r. zastawiona przez Piotra Derszniaka za 40 grzywien Fiennie żonie Bieniasza ze Zdutynia (AGZ XVIII, nr 487, XIX, nr 116). Dembów i łąkę w Urzejowicach Piotr Derszniak sprzedał w 1488 Rafałowi Jarosławskiemu, a w 1489 r. sprzedał mu też Niedźwiedzę (AGZ XIX, nr 407-408).

dobrach w Mirzyńcu, gdzie miał swój dwór⁴³. Urzejowicki zaś majątek zastawiał, traktując go jako dogodną hipotekę. Umarł ok. 1512/1513⁴⁴, a Urzejowice zostały zaraz potem, w 1513 r., sprzedane Janowi Borowskiemu z sąsiedniego Roźniatowa⁴⁵.

Młodszy z fundatorów, Mikołaj (Seńko) Barzy, umarł między 1450 a 1454 r.⁴⁶ Jego najstarszy syn Jan Barzy wcześniej przeniósł się do Błozwi pozyskanej z ręką żony, ustępując zapewne braciom swoje części ojcowizny. Umarł po 1477, a przed 13 III 1479 r.⁴⁷ Na terenie urzejowickiej parafii pozostali jego dwaj młodszy bracia, obaj bezdzietni: Ramsz z Białoboków umarł po 1485, ale już w 1483 sprzedał swoje dobra i wyniósł się w inne strony, Aleksander Barzy zaś umarł zapewne w 1485 r., wcześniej już wyzbywając się przypadłych mu Urzowiczek⁴⁸.

Wymarcie części potomków fundatorów oraz brak zainteresowania wykonywaniem praw patronackich ze strony pozostałych, wreszcie alienacja tutejszych dóbr i pojawienie się nowych właścicieli, nie w pełni świadomych panujących na miejscu realiów, było doskonałą okolicznością umożliwiającą bożogrobcom bezpieczne sfabrykowanie dokumentów i w konsekwencji przejęcie kościoła, uprawnień patronackich oraz poszerzenie świadczeń.

Nastąpiło to po opisanym wyżej procesie z 1485, a przed 1535 r., kiedy ówczesny pleban urzejowicki i zakonnik bożogrobski Jakub z Tyczyna przy okazji zamiany pewnych gruntów z klasztorem przeworskim powołał się na zgodę prepozyta miechowskiego, traktując go najwyraźniej jako patrona kościoła, nazwanego już wówczas klasztornym (*ecclesia regularis*)⁴⁹. Wprost patronami, i to jedynymi (*legitimorum et unicorum patronorum*), prepozyt miechowski oraz cały tamtejszy konwent zostali nazwani 12 IX 1545 r. przy okazji prezenty kolejnego kandydata na plebanię urzejowicką⁵⁰. Niestety z braku źródeł nie jesteśmy w stanie doprecyzować czasu przejęcia przez bożogrobców kościoła urzejowickiego. Nie zachowała się bowiem żadna informacja sprzed 1545 r. dotycząca wykonywania praw patronackich.

Pozostaje jeszcze do rozważenia kwestia, w jakich okolicznościach bożogrobcy w ogóle pojawili się w parafii urzejowickiej? Przyjmując, że przytoczony wyżej fragment dokumentu z daty 1411, mówiący o wyborze plebana za wiedzą (*scitu*)

⁴³ AGZ XIX, nr 255; AAP 12, k. 123-124 (*in villa Myrzyniecz, in curia nobilis domini Petri Derszniak*).

⁴⁴ Po 12 X 1512, a przed 25 I 1513 r. (CDIAUL, Przeworsk Z. 6, s. 7, 33).

⁴⁵ CDIAUL, Przeworsk Z. 6, s. 14-15.

⁴⁶ AGZ XIII, nr 4274, 4388.

⁴⁷ AGZ XVII, nr 1323, 1368; AAP 1, s. 316.

⁴⁸ Aleksander spisał w tym właśnie roku swój testament. Pochowany został pod kościołem w Urzejowicach (AAP 2, s. 484; 8, s. 136, 149-150). Wcześniej, ok. 1464 r., Urzowiczki przeszły na własność Michała Krzczowskiego żonatego z Małgorzatą Dolińską (AGZ XIII, nr 5422, 5543, 5775, XVII, nr 412). Nie wykluczone, że jakąś rolę w tej zmianie własności odegrało małżeństwo Jadwigi, córki Seńka Barzego z Urzowiczek, a siostry Aleksandra, zawarte z Mikołajem Dolińskim (AGZ XVIII, nr 293-294, 1019).

⁴⁹ AAP 15, k. 68v-70v. Podobnie konwent miechowski i tamtejszy prepozyt zostali nazwani patronami kościoła w Rudołowicach po raz pierwszy dopiero w 1482, a więc 36 lat po nominalnym oddaniu im praw patronackich w 1446 r. (M. W o l s k i, O początkach, s. 240).

⁵⁰ AAP 20, k. 193-193v.

i pozwoleniem (*licentia*)⁵¹ prepozyta, został przeniesiony w niezmienionej postaci z oryginalnego dokumentu fundacyjnego, można stwierdzić, że intencją fundatorów mogło być powierzenie bożogrobcowi jedynie posługi duszpasterskiej w parafii, jednak bez ustępowania na ich rzecz kościoła i praw patronackich. Zresztą gdyby tak było, wówczas, jak już wskazywałem, zastrzeżenie o wyborze kandydatów za wiedzą i pozwoleniem przeora nie miałyby sensu. Wydaje się, że wypróbowane w Urzejowicach rozwiązanie bożogrobcy wykorzystali później w procesie przejęcia patronatu nad kościołem w Rudołowicach, gdzie patroni około połowy XV w. również zgodzili się prezentować na plebanię tylko kandydatów spośród bożogrobców, zachowując sobie jednak pewne znamiona patronackie, tj. prawo ingerencji w razie złego zarządzania parafią (*Ita tamen, quod nos et successores nostri legitimi fratres de monasterio praedicto Miechoviensi debemus extunc in rectores bonos et valentes etiam exemplares, quos ipsi dominus praepositus cum suis fratribus tenebuntur ad investiendum canonice et confirmandum loci ordinario temporibus perpetuis mittere et praesentare. – – In casu, si praedicti fratres per ipsos praepositum et fratres de Miechow, ad praedictas ecclesias gerendas missi et praesentati et per loci ordinarium confirmati, boni et valentes non extiterint, extunc ipse dominus praepositus una cum fratribus suis et successores, fratres ex causis rationabilibus ad monasterium ipsorum revocare debent et ecclesiis praefatis villarum nostrarum alios fratres loco ipsorum, quos nos duxerimus cum successoribus nostris legitimis ad regendum easdem ecclesias et per [loci] ordinarium investiendum praesentare debent temporibus perpetuis*)⁵².

Opisany tu przypadek przejęcia kościoła urzejowickiego i analogia w postaci dziejów kościoła w Rudołowicach skłaniają do przypuszczenia, iż stopniowe opanowywanie poszczególnych kościołów w okolicach Przeworska, poprzez nakłonienie patronów do zgody na wyłączność posługi duszpasterskiej przez bożogrobców, było praktyką stosowaną przez konwent przeworski w celu rozszerzenia swego stanu posiadania oraz wpływów w diecezji przemyskiej. Następnym zaś etapem było, po upływie odpowiedniego czasu warunkowanego zgonami fundatorów i ich najbliższych zstępnych, a także zmianami stosunków własnościowych, fabrykowanie dokumentów mających *ex post* uzasadnić obecność bożogrobców w poszczególnych parafiach jako wynik rzekomych donacji fundatorów. Urzejowice są zatem obok Giedlarowej, Rudołowic i Tuligłów parafią skutecznie przejętą przez bożogrobców na podstawie sfałszowanych dokumentów.

⁵¹ Zauważył to już W. B u k o w s k i, Miechów, s. 394, formułując trafną uwagę, że dyspozycja owego dokumentu mówi jedynie o wybieraniu plebanów „za wiedzą i zgodą prep. w Przeworsku”; nie podjął jednak analizy autentyczności dokument z 1411 r., jak również nie zauważył, że chodzi o zgodę przełożonego na oddalenie się z klasztoru.

⁵² M. W o ł s k i, O początkach, s. 233-234, 236, 240.

ANEKS

1.

Przeworsk, 14 IX 1411

Bracia Jan zwany Ilko oraz Mikołaj zwany Seńko dziedzice Urzejowic razem z matką Stachną fundują i uposażają kościół w parafialny w tej wsi.

Or. rzekomy: AGAD, Zb. dok. perg., nr 2473, pergamin; na pasku pergaminowym, w czerwonym wosku odcisnięta nowożytna pieczęć z herbem Korczak z literami S. B.; na odwrociu noty z XV i XVI w.

Kop.: 1. AAP 2, s. 221-222, wpis z 29 VIII 1485 według or.; 2. CDIAUL fond 12, op. 1, spr. 15, s. 683-985, wpis z 17 IX 1591 (według interpolowanej kopii 1); 3. AAP 56, s. 279-280, wpis z 19 XII 1707 (według interpolowanej kopii 1); 4. Wrocław, Biblioteka Ossolineum, rkps 435, k. 12-12v (według kopii 3).

Wyd.: 1. S. Nakielski, *Miechovia*, s. 385-386 (według kopii 1); 2. ZDM V, nr 1238 (według rzekomego or.).

In nomine Domini amen. Noverint omnes et singuli, tam presentes, quam eciam futuri, ad quos presens scriptum devenerit, quia nos Johannes alias Ylco^a et Nicolaus dictus Szenko^b fratres germani una cum Stachna^c nostra genetrice, nobiles ac legitimi heredes in Orzouicze^d dyocesis^e Primisliensis^f perpetuum facientes testamentum nostrarum in salutem animarum et nostrorum successorum et antesessorum sano et maturo consilio atque vocis vive oraculo, per nullum compulsi sed succensi almi^g Pneumatis ardore^h ecclesiam in dicta Orzouiczeⁱ nostra hereditate^j pro monasterio Mechouieni dyocesis^e Cracouiensis ad laudem Cunctipotentis^k et ad honorem b.^l Nicolai pontificis gloriosi ac ad collacionem monasterii ordinis b. Augustini in Przeworzsko^m dicte Primisliensisⁿ dyocesis^e damus et effectualiter assignamus construedam^o et p^r-temporibus perpetuis^q possidendam, ad cuiusquidem ecclesie in Orzouicze^r meliorem finem deducendum et utilitatis ad^s effectum attribuimus unam marcam census, mediam in Orzouiczeⁱ et mediam in Baleboki^t, tabernarum singulis annis ad festum s. Martini soluturam^u, cum area domus late et ample, ut est iam circumfossa^v et V^w agrorum quartalia libera, nec non x^r-nostra post aratra^y in utraque Orzouiczeⁱ decimas^z, tria prata ad predictos^{aa} agros pertnencia, ab^b-unam piscinam liberam^{ac}, ubi effodi potuerit^{ad}, ceterum missales^{ae} in utraque Orzouiczeⁱ, in Medzwedza^{af}, ag^g-et in^{ah} Baleboki^{ai} nostrarum hereditatum rite^{aj} damus ad predictam ecclesiam s. Nicolai in ak^k-Maiori Orzouicze^{al} et firmiter conferimus. am^m-Insuper et^{an} presentem eiusdem ecclesie rectorem et omnes eius successores eximimus^{ao} ab omnibus nostrorum ibidem metretis molendinorum. Eciam volumus, quod quicumque dicte nostre ecclesie rector fuerit eligendus, seu eligi debuerit, ut hoc fiat cum scitu et licencia domini prepositi^{ap} in dicta Przeworzsko. Et quod omnia et singula premissa superius exposita perpetue coadunentur^{aq} possidenda^{ar}. In huius^{as} rei testimonium et at^{at}-melioris evidencie^{au} sigilla nostra presentibus sunt appensa. Actum et datum in Przeworzsko, ipso die s.^{av} Exaltacionis S. Crucis, in domo honesti viri^{aw} Pesconis^{ax} Gorlicz^{ay}, anno Domini millesimo CCCC^o undecimo, presentibus circumspectis et honestis Andrea iudice, Petro avvocato^{az}, Johanne ba^{ba}-sororio eiusdem^{bb} nec non Peskone^{bc} Gorlicz^{ay}, civibus in Przeworzsko^l et quamplurimis fidedignis.

^a *Kop. 1 i 2: Ilco, Kop. 3: Ilco, Kop. 4: Ylko;* ^b *Kop. 1: Senko, Kop. 2: Sienko;* ^c *Kop. 3: Starcyna;* ^d *Kop. 2: Vrzowicze, Kop. 3: Vrzovice, Kop. 4: Vrzovicze;* ^e *Kop. 1: diocesis, Kop. 2 i 4: diaecesis;* ^f *Kop. 4: Premisliensis;* ^g *Kop. 3: Altissimi;* ^h *Wyd. 2: cudore;* ⁱ *Kop. 3: Vrzowicze, Vrzewice, Kop. 4: Vrzovicze;* ^j *Kop. 2: villa;* ^k *Kop. 2 i 3: Omnipotentis Dei;* ^l *Wyd. 1: divi;* ^m *Kop. 1 i 2: Przeuorsko, Kop. 3 i 4, Wyd. 1: Przeworsko;* ⁿ *Kop. 1, 3 i 4: Premisliensis, Kop. 2: Praemisliensis;* ^o *Kop. 2: conservandum;* ^{p-q} *Kop. 3: perpetuis temporibus;* ^r *Kop. 2: Vrzovicze, Kop. 3: Vrzewice, Kop. 4: Vrzovicze;* ^s *Kop. 1, 2 i 4 brak;* ^t *Kop. 1: Bialoboky, Kop. 2: Bialoboki, Kop. 3: Bialoboki, Kop. 4: Bialoboky;* ^u *Kop. 1 i 2: solvendarum, Kop. 3 i 4: soluturum;* ^v *Wyd. 2: transfossa;* ^w *Kop. 2, 3, 4 i Wyd. 1: quinque, Wyd. 2: videlicet;* ^{x-y} *Kop. 2: aratra omnia, Wyd. 1: nostro post aratro;* ^z *Kop. 2: et Bialoboki decimas omnis generis frumentorum;* ^{aa} *Kop. 1, 2 i 4: dictos;* ^{ab-ac} *Kop. 2: utrasque piscinas liberas et alia, Kop. 4: duas piscinas;* ^{ad} *Kop. 1: poterit, Kop. 2: poterint, Kop. 3, 4: potuerit, liberam item incisionem lignorum in silvis nostris pro necessitate eiusdem domus et plebenatus in Maiori Vrzovicze et rubetorum pro reparatione sepium;* ^{ae} *Kop. 2: missilis, Kop. 3, Wyd. 1: missalia, Kop. 4: messalia;* ^{af} *Kop. 1: Nedzwedza, Kop. 2: Niedzwiedza, Kop. 3: Niedzwiedzia, Kop. 4: Niedzwyedza;* ^{ag-ah} *Kop. 1 brak;* ^{ai} *Kop. 1 i 4: Bialoboky, Kop. 2 i 3: Bialoboki;* ^{aj} *Kop. 2: ultro;* ^{ak-al} *Kop. 2: Maiori et Miniori Orzovicze, Kop. 3: Vrzewice, Kop. 4: Vrzovicze;* ^{am-ao} *Kop. 2 brak;* ^{an} *Kop. 2 brak;* ^{ap} *Kop. 3 i 4: prepositi et eiusdem capituli;* ^{aq} *Kop. 2: coadiventur, Kop. 3: traduntur;* ^{ar} *Kop. 2: possidenda onerando consciencia violan(cium) successorum et posterum nostrorum in toto vel in parte non explen(dendorum);* ^{as} *Kop. 1 i 2: cuius, Wyd. 2: chuius;* ^{at-au} *Kop. 3 i 4: melioris eiusdem, Wyd. 1 i 2: meliorem evidenciam;* ^{av} *Kop. 2, 3, 4, Wyd. 1 i 2 brak;* ^{aw} *Kop. 3, 4: bur[grabii];* ^{ax} *Kop. 2: Pisonis, Kop. 3 i 4: Pestconis;* ^{ay} *Kop. 2: Horlicz;* ^{az} *Kop. 1, 2, Wyd. 2: advocati;* ^{ba-bb} *Kop. 2 i Wyd. 1: sororino eiusdem, Kop. 3: Boroic, Kop. 4: Boroic (i zostawione wolne miejsce na kilka liter);* ^{bc} *Kop. 1: Pescone, Kop. 2: Piscone, Kop. 3, 4: Pestcone.*

2.

Przemyśl, 25 V 1416

Biskup przemyski Maciej potwierdza uposażenie kościoła parafialnego w Urzejowicach nadane przez fundatorów braci Jana, czyli Iwanka, oraz Mikołaja zwanego Senko dziedziców tej wsi oraz ich matkę Stachnę.

Kop.: AAP 2, s. 198-199, wpis z 14 IV 1485 według or.

Wyd.: ZDM V, nr 1275 (według wspomnianej kopii).

Mathias Dei gracia episcopus Premisliensis notificamus per presentes, quibus expedit, universis, quomodo veniens ad nostram presenciam religiosus vir, dominus Paulus ordinis sacrosancti Sepulcri Jerosolimitani sub regula s. Augustini, rector ecclesie parochialis in Orzovicze nostre diocesis litteram nobilium virorum Johannis alias Iwanko et Nicolai dicti Szeynko fratrum germanorum, ac Stachne matris ipsorum de Orzovicze villa predicta, exhibuit et produxit sigillo ipsorum subappenso sigillatam, in quaquidem littera continebatur, quomodo in salutem et salubre remedium animarum predecessorum suorum ac ipsorum ecclesie parochiali ibidem in Orzovicze et singulis rectoribus eiusdem unam marcam censualem, mediam marcam videlicet in Orzovicze et mediam marcam in Bialoboki de tabernis provenientes ad festum s. Martini singulis annis percipiendam^a dedissent et assignassent^b ac effectualiter incorporassent, unacum^c area pro dote seu domo rectoris ecclesie ibidem, quinque quartalibus agri liberis, tribus pratis, necnon decimis post araturas ipsorum in utraque Orzovicze cum mensalibus et annonis in utraque Orzovicze, ut premissum est,

in Niedzwedza, in Bialoboky, cum decimis, mensalibus et annonis, prout in dicta littera eorundem plenius continetur, eximentes omnes et singulos rectores eiusdem ecclesie, qui pro tempore fuerint, ab omnibus metretis molendinorum in hereditatibus universis ipsorum temporibus eviternis, supplicans nobis prefatus dominus Paulus, ut ad huiusmodi donacionem nostrum consensum prebere dignemur. Nos itaque iustus et reacionalibus precibus eiusdem inclinati ad premissam donacionem nostrum consensum benigniter prebuimus et presentibus prebemus eandem donacionem ^d-approbando et confirmando ac ratificando^e, ipsamque approbamus, confirmamus et ratificamus. Actum et datum in Premislia ipso die s. Urbani anno Domini millesimo CCCC decimo sexto, nostro sigillo presentibus subappenso.

^a *Wyd.*: percipiedas; ^b *Wyd.*: resignassent; ^c *Kop.*: unacum cum; ^{d-e} *Wyd.*: aprobantes et confirmantes ac ratificantes.

BIBLIOGRAFIA

- Abraham W., Początki prawa patronatu w Polsce, Lwów 1889.
 Boniecki A., Herbarz polski, t. I-XVI, Warszawa 1899-1913.
 Bukowski W., Miechów – klasztor, w: Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu, cz. IV, Kraków 2006-2014.
 Dworzaczek W., Leliwici Tarnowscy. Z dziejów możnowładztwa małopolskiego. Wiek XIV-XVI, Warszawa 1971.
 Klebowicz G., Organizacja parafialna diecezji przemyskiej obrządku łacińskiego w XIV-XVI wieku, Lublin 2013.
 Klebowicz G., Parafie i wspólnoty zakonne (arch)diecezji przemyskiej XIV-XXI w., Przemysł 2020.
 Kłoczowski J., Zakony w diecezji przemyskiej obrządku łacińskiego w XIV-XVIII wieku, Nasza Przeszość 43, 1975.
 Landau P., Ius patronatus. Studien zur Entwicklung des Patronats im Dekretalenrecht und der Kanonistik des 12. und 13. Jahrhunderts, Köln-Wien 1973.
 Pęcowski Z., Miechów. Studia z dziejów miasta i ziemi miechowskiej do roku 1914, Kraków 1967.
 Pękalski P., O początku, rozkrzewieniu i upadku zakonu XX. Kanoników Stróżów św. Grobu Jerozolimskiego, Kraków 1867.
 Półwiartek J., Zabezpieczenie materialne fary leżajskiej, w: Dzieje Leżajska. Leżajsk od najdawniejszych czasów do 1944 roku, Leżajsk 2003.
 Skrzyński R., Kanonicy Grobu Bożego i ich religijny, społeczny, edukacyjny i kulturowy wkład w rozwój mieszkańców ziem polskich w średniowieczu, Lublin 2015.
 Skrzyński R., Źródła archiwalne w Polsce do dziejów zakonu Bożogrobców, w: Bożogrobcy w Polsce, Miechów-Warszawa 1999.
 Sperka J., Otoczenie Władysława Opolczyka w latach 1370–1401. Studium o elicie władzy w relacjach z monarchą, Katowice 2006.
 Starnawska M., Między Jerozolimą a Łukowem. Zakony krzyżowe na ziemiach polskich w średniowieczu, Warszawa 1999.
 Szczur S., Dzieje Leżajska do roku 1524, w: Dzieje Leżajska, Leżajsk 1996.
 Tobiasz M., Bożogrobcy w Miechowie (w 800-lecie sprowadzenia zakonu do Polski), Nasza Przeszość 17, 1963.
 Trajdos T.M., Bożogrobcy przeworscy za panowania Władysława II Jagiełły, w: Bożogrobcy przeworscy. Studia z dziejów bazyliki kolegiackiej pw. Ducha Świętego i klasztoru kanoników regularnych Grobu Bożego w Przeworsku, Przeworsk 2023.

- Trajdos T.M., Miechowici na ziemi przemyskiej za panowania Władysława II Jagiełły, *Folia Historica Cracoviensia* 4-5, 1997-1998.
- Urzednicy województwa ruskiego XIV-XVIII wieku (ziemie halicka, lwowska, przemyska i sanocka). Spisy, opr. K. Przyboś, Wrocław 1987.
- Wolski M., O początkach kościoła i parafii w Tuligłowach. Przyczynek do historii struktur Kościoła łacińskiego w diecezji przemyskiej, *Roczniki Historyczne* 83, 2017.
- Zawitkowska W., Dokument króla Władysława III dla kościoła w Giedlarowej z 1439 r. jako przykład średniowiecznego falsyfikatu, *UR Journal of Humanities and Social Sciences* 4 (17), 2020.
- Пашин С.С., Перемишльская шляхта второй половины XIV – начала XVI века, Тюмен 2001.

On taking over the parish of Urzejowice (Diocese of Przemyśl) by Canons Regular of the Holy Sepulchre

Summary

The Przeworsk convent of Canons Regular of the Holy Sepulchre substantially extended its possessions during the 15th century, including both land estates and parochial churches of Rudolowice, Tuligłowy and Urzejowice in the Land of Przemyśl. A closer analysis of the contexts of taking possession of those new acquisitions shows that they were the result of forged foundation and donation documents. They were routinely prepared after the death of the supposed donors, and often also their sons and grandsons, so that it was not possible to confront them with the issuer of the document or persons aware of his genuine will. Canons Regular also took advantage of the estates passing to other owners which caused a break in executing the rights of patronage. The first stage leading to taking over new churches was getting from the patrons exclusive rights of ministry in a given parish. This allowed to legalise ex post the presence of Canons Regular in that parish on the basis of forged documents. This scenario was also used in Urzejowice. The church was founded there most probably in 1411 by two brothers from the Korczak clan in the centre of their land estates. At the same time the founders entrusted the ministry to Canons Regular of the Holy Sepulchre from the nearby town of Przeworsk. With the passage of time the descendents of the elder brother – surnamed Dereszniak – moved their life and economic activities to the newly purchased Rokietnica. The descendants of the younger brother, on the other hand, remained in Urzejowice until the mid-1480s, also executing their rights of patronage of the local church. Only after the death of one of them and selling the estate by another, the connection between the church and the family of its founders was severed. Such situation opened the way to take over the church and the patronage rights for the Canons Regular. Probably the first forgeries of documents of the church in Urzejowice took place during the court case in which the parish priest sued the heirs of Białoboki in the same parish in the 1480s. Afterwards the Canons produced new forgeries of documents supposedly from 1413-1420. As a result, the church of Urzejowice was in possession of as many as five documents related to the process of its foundation and endowment, which is exceptional in the whole Diocese of Przemyśl (and not only), where only very few such documents survived. Unfortunately, such full or partial forgeries became the basis for uncritical statements about both that church and the expansion of the Roman Catholic Church administration in the Land of Przemyśl, still present in recent historiography.

Translated by Rafał T. Prinke